

CZU: 343.2.01

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4011903>

UNELE PROBLEME PRIVIND APLICAREA LEGII PENALE ÎN TIMP: VIZIUNEA DOCTRINEI CONTEMPORANE MONDIALE

Drăgălin PĂDURE, Lilia GÎRLA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol sunt sintetizate recente viziuni și concluzii referitoare la regulile tehnicii legislative operate în materia revizuirii și adaptării normelor juridico-penale, sunt scoase în evidență viziunile progresive privind aplicarea legii penale în timp, accentul fiind pus pe unele puncte discutabile. O condiție pentru corecta înțelegere și aplicare a legii penale o constituie claritatea, accesibilitatea normelor sale. Forța obligatorie a legii penale subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare, care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale.

Totodată, pentru a-și asigura temeinicia rezultatelor cercetării, autorii au purces la analiza doctrinei contemporane în domeniul dreptului penal. În urma studiului realizat au fost formulate unele concluzii care clarifică natura aplicării legii penale în timp în doctrina modernă.

Cuvintele-cheie: *lege penală, lex mitior, lex tertia, neretroactivitatea legii penale, claritatea legii penale, legalitatea pedepselor penale, legalitatea incriminării, legalitatea măsurilor de siguranță.*

SEVERAL QUESTIONS ON APPLICATION OF CRIMINAL LAW IN TIME: THE MODERN PENAL DOCTRINE APPROACH

In the realm of this article there have been synthesized the most recent conclusions of the legal drafting methodology rules in the matter of legal norms revision and adaption. The author has selected the most progressive opinions of the Criminal Law and has emphasized the most advanced views comprehended by the author as the basic principles in the application of the Criminal Law in time. A condition for a correct comprehension and application of the Criminal Law is considered to be clearness and accessibility of its norms. The mandatory force of the Criminal Law persists only during the period when it is active, from the moment of entering into force up to its loss of validity which coincides to the obligation of submission to Criminal Law.

At the same time, in order to ensure the reasonableness of research the authors have performed an analysis of contemporary doctrine in the sphere of Substantive Criminal Law. As a result, there have been formulated several conclusions deemed to clarify the legal nature of application of criminal law in time.

Keywords: *Criminal law, lex mitior, lex tertia, prohibition of retroactivity of the criminal law, intelligibility of the Criminal law, legality of criminal punishments, legality of incrimination, legality of security measures.*

Introducere

De o recunoaștere tacită se bucură constatarea, conform căreia noile evoluții desfășurate pe fundalul raporturilor sociale generează necesitățile de modificare și reordonare a regulilor existente, precum și reconceptualizarea celor aflate în vigoare sau chiar elaborarea unor acte normative completamente noi.

În arhitectura Codului penal, acțiunea legii penale în timp dobândește statut de principiu în dreptul penal constituind extrapolarea principiului legalității, un derivat al acestuia. Regulile de aplicare a legii penale în timp pot fi desprinse din principiul legalității proclamat în alin.(1) art.3 din Codul penal al Republicii Moldova (Principiul legalității): „(1) *Nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârșirea unei infracțiuni nici supus unei pedepse penale, decât în baza unei hotărâri a instanței de judecată și în strictă conformitate cu legea penală*”.

Prin Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 16 aprilie 2015 *pentru controlul constituționalității a unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită)* (Sesizarea nr.60a/2014) s-au statuat următoarele: „*În materie penală se aplică principiul lex retro not agit, potrivit căruia legea nu are putere retroactivă, și principiul mitior lex principiu, potrivit căruia în cazul situațiilor determinate de succesiunea legilor penale se va aplica legea penală mai favorabilă*” [1].

Concluziile Curții Constituționale ne conduc spre constatarea că ambele reguli – *neretroactivitatea* și *retroactivitatea* – acționează în același sens, adică numai în favoarea infractorului și sunt justificate de ace-

leași rațiuni: nu se poate acorda uneia vreo prioritate față de cealaltă; ambele sunt principii de aplicare a legii penale în timp, însă derivate față de principiul fundamental al activității legii penale.

În unele țări de peste hotare (Brazilia, Statele Unite ale Americii, Spania, Franța, Federația Rusă), problema soluționării succesiunii temporale de legi penale este analizată mai detaliat, cu elucidarea unor probleme concrete sau cercetări pe marginea excepțiilor de la principiul neretroactivității legii penale, precum și a principiilor generale de soluționare a conflictelor în timp ale legii penale.

Obiectivul acestui articol științific constă în investigarea direcțiilor moderne în cercetarea aplicării legii penale în timp în doctrina penală contemporană.

Rezultate și discuții

Manualul de drept penal substanțial elaborat de savantul brazilian cu renume mondial Masson Clober Rogéno (*Direito penal esquematizado*) a creat o adevărată pistă doctrinară pentru evoluția conceptului aplicării legii penale în timp. Analizând mai multe cercetări fundamentale în materia aplicării legii penale în timp, susținem că această operă științifică devine una fundamentală la reconceptualizarea institutului aplicării legii penale în timp, inclusiv în cadrul soluționării succesiunii temporale de legi penale.

În primul rând, lucrarea autorului brazilian ne-a ajutat enorm la cercetarea categoriilor de legi penale, în special *dupa criteriul duratei*. Cu toate că Masson Clober Rogéno face o distincție fundamentală între *legi penale permanente* și *legi penale temporare* (cu durată predeterminată), el supune unei analize minuțioase legile temporare, deosebindu-le. Subliniind că legile penale temporare se deosebesc prin durata de aplicare, care este determinată fie prin termenul de ieșire din vigoare prevăzut în chiar cuprinsul legii respective, fie prin dependența vădită a reglementării însăși față de unele situații excepționale sau stări temporare, autorul precitat unește aceste două categorii de legi penale – temporare și excepționale – în legi penale *intermitente* (conform DEX-ului, *intermitent* înseamnă care încetează sau se întrerupe pentru un timp, apoi își reia mersul, mișcarea sau desfășurarea; care acționează cu întreruperi). Autorul Masson Clober Rogéno aduce clarificare în ce privește natura juridică a legii penale temporare și a legii penale excepționale: „*Legea penală temporară este legea care are termen de validitate predeterminat, și anume – termenul ieșirii din vigoare a acestei legi este prevăzut explicit la o anumită dată calendaristică. Legea penală excepțională apare atunci când durata acesteia este legată de survenirea situațiilor anormale. În ambele cazuri nu avem nevoie de o altă lege pentru a le abroga. Este necesar doar de a supraveghea ziua prevăzută în legea temporară sau sfârșitul situației anormale prevăzute în legea excepțională, astfel încât acestea să înceteze în mod automat să producă efecte juridice. Din acest motiv, în doctrina portugheză ele sunt clasificate drept legi intermitente*” [2, p.116].

Autorul a acceptat teoria activității și a invocat două excepții: se va aplica legea care era în vigoare la momentul acțiunii/inacțiunii (cu excepția legii care a fost în vigoare la momentul survenirii rezultatului), cu condiția că această lege a fost favorabilă; se va aplica o nouă lege, deși mai severă, în cazul infracțiunii continue (permanente – *doctrina braziliană*), dacă pe parcursul săvârșirii acesteia au existat mai multe legi [2, p.112].

Masson Clober Rogéno propune soluționarea succesiunii temporale de legi penale „*in alb*”. Astfel, în opinia autorului, chiar și un act normativ din legislația extrapenală poate constitui temei pentru înlăturarea succesiunii temporale de legi penale, în special când vorbim despre normele penale de blanchetă. În opinia acestui autor, trebuie să funcționeze și *retroactivitatea actelor normative extrapenale* [2, p.113].

Autorul precitat explică că uneori se întâmplă că, în cazul succesiunii legilor penale, legea penală favorabilă devine cea *intermediară*, chiar dacă nu este în vigoare la momentul în care infracțiunea este comisă, iar pericolul penal se desfășoară sub o altă lege (spre exemplu, la momentul comiterii faptei infracționale a intrat în vigoare legea „A” urmată de legea „B”, iar la data emiterii sentinței penale fiind în vigoare legea „C” [2, p.114]. De asemenea, a fost propusă și o altă rezolvare – prin distincția între calificări alternative, incompatibile, redundante și echivalente.

Masson Clober Rogéno a consacrat mai multe principii pe baza cărora se poate rezolva concursul de norme penale: principiul specialității (*lex specialis derogat generalis, generi per speciem derogatur*); principiul subsidiarității (*lex primaria derogat legi subsidiariae*); principiul consumării sau al absorbției (*lex consumens derogat lex consumptae*); principiul alternativei [3, p.41-42].

Legea specială are un înțeles diferit și particularizează fapta comisă. Principiul *lex specialis*, potrivit căruia normele speciale derogă de la principiile generale, se află în centrul tradiției juridice occidentale. În perspectiva științei juridice, acest principiu este unul dintre criteriile cele mai tipice împotriva antinomiilor legale și are un înțeles clar [4, p.61-62].

Analizând fenomenul criminalizării (*lat. – Novatio legis incriminatoria*) – autorul brazilian Masson Clobber Rogéno utilizează termenul „*neocriminalizare*”, ceea ce în esență sa acopera situații de criminalizare a unor fapte prejudiciabile care nu au fost cunoscute anterior. Efectul acestei reguli constă în următoarele: legea penală este eficientă numai pentru viitor și niciodată pentru trecut [2, p.111].

Prezintă interes rezultatele cercetării formulate în articolul științific *Los límites del ius puniendi* ce aparține autorului spaniol M.Dolores Fernandez Rodriguez. Astfel, în opinia acestui profesor spaniol, necesitatea în legea penală este determinată de faptul că fără sancționarea comportamentului criminal coexistența umană ar fi imposibilă, iar pedeapsa a devenit condiția indispensabilă pentru asigurarea bunei funcționări a sistemelor sociale. M.Dolores Fernandez Rodriguez subliniază: „*Legea penală e o nevoie amară la care nu s-a putut renunța în trecutul îndepărtat, dar care va persista și în viitorul apropiat*” [5, p.88].

La definirea noțiunii de lege penală ne putem conduce preponderent de doctrina spaniolă. Ne solidarizăm cu autorul precitat, care pledează pentru caracterul bidirecțional al legii penale – *aceasta nu doar limitează libertatea individuală a unei persoane (a unui membru al societății), dar și restricționează și evită activitatea punitivă arbitrară și nelimitată din partea organelor de stat, accentul fiind pus pe faptul că limitele comportamentului acceptabil sunt prevăzute de lege* [5, p.90].

În opera sa științifică *Los límites del ius puniendi* profesorul spaniol evidențiază părți componente obligatorii ale *ius puniendi*, după cum urmează: 1) principiul legalității; 2) principiul ocrotirii exclusive a securității juridice; 3) principiul proporționalității; 4) principiul oportunității; 5) principiul de aplicare *ultima ratio* a legii penale; 6) principiul vinovăției și 7) principiul umanismului [5, p.109-111].

Observăm că acest autor desprinde mai multe fațete ale *ius puniendi*, unde principiul legalității și principiul proporționalității devin componente diferite ale *ius puniendi*. Această concluzie o deducem din însăși structura și conținutul articolului științific al acestui autor, însă dorim să precizăm că *principiul legalității* în dreptul penal este nu altceva decât un termen globalizat și generic al principiului proporționalității pedepsei. Nu poate fi legală o pedeapsă sau o altă sancțiune juridico-penală dacă ea nu ar corespunde cerințelor enumerate în sistematizarea propusă de M.Dolores Fernandez Rodriguez.

În continuare vom analiza lucrarea *Direito penal: Parte geral (arts.1º a 120)*, în care autorul brazilian A.Estefam definește *analogia* drept o metodă de integrare a sistemului juridic. În opinia acestui autor, analogia este un mecanism util pentru a umple golurile legislative, constând în „*aplicarea, într-un caz care nu este în mod expres prevăzut de o normă legală, sau este prevăzut într-o normă similară*” [6, p.72].

Autorul A.Estefam precizează că analogia se bazează pe principiul raportului *ubi eadem legis, ibi eadem dispositio* (acolo unde există același motiv legal, se aplică același dispozitiv). În dreptul penal brazilian este acceptată doar analogia *in bonam partem* (în favoarea acuzatului); pe de altă parte, analogia *in malam partem* (în detrimentul făptuitorului) este interzisă, tocmai pentru că influențează la crearea de infracțiuni care nu sunt prevăzute de lege sau la agravarea pedepsei pentru faptele deja prevăzute, fiind încălcat principiul legalității [6, p.72-73].

Principiul activității, în opinia lui Lorenzo Franchini expusă în *La desuetudine delle II tavole nell'età arcaica. Ricerche Diritto*, exceptând derogările permise de Legea Fundamentală, exclude nu doar retroactivitatea legii penale, ci și ultraactivitatea acesteia. Aici este relevant principiul din dreptul roman *lex posterior derogat priori* (o lege posterioară deroga de la o lege anterioară). Conceptul de prioritate a dreptului post-legislativ a fost deja formulat în Legea celor XII Table: „*Ut quodcumque postremum populus iussisset id ius ratumque eset*” [7, p.10].

În doctrina juridico-penală română, M.-I. Balan-Rusu susține în lucrarea sa *Aplicarea legii penale române în timp. Implicații în activitatea de asistență judiciară internațională în materie penală* că rațiunea pentru care legiuitorul a instituit excepția ultraactivității legii rezidă în însăși realizarea scopului acesteia, care nu ar putea fi realizat din cauza perioadei scurte în care aceasta activează și care nu ar permite descoperirea, urmărirea și judecarea definitivă a infracțiunilor săvârșite în această perioadă. Mai mult, cunoscându-se termenul până la care legea temporară este în vigoare, unii infractori ar putea să se sustragă de la urmărirea și judecarea până la ieșirea legii din vigoare [8]. Această excepție de la *principiul activității legii penale*, asemănătoare celei a retroactivității, a fost limitată de legiuitor doar cu privire la legile penale temporare. Situațiile în care legea ultraactivează înseamnă că legea se aplică asupra faptelor comise sub imperiul ei, chiar după ce a ieșit din vigoare.

În această ordine de idei, este oportun să-l cităm pe ilustrul civilist român Mihail Eliescu, care definește supraviețuirea legii vechi drept o *excepție de la principiul aplicării imediate a legii*. Astfel, autorul susține:

„Supraviețuirea legii vechi înseamnă o limitare vremelnică a abrogării ei, ea rămânând în vigoare cu titlu tranzitoriu privitor la situațiile juridice pendinte la data când legea nouă intră în vigoare, iar acțiunea acesteia din urmă oprindu-se, în mod corespunzător, la hotarele domeniului de aplicare al legii supraviețuitoare, atât timp cât acest domeniu, care se restrânge progresiv, nu va fi încetat să existe odată cu situațiile juridice pe care continuă să le guverneze” [9]. În opinia eminentului civilist, supraviețuirea legii vechi poate avea loc în virtutea voinței exprese sau tacite a legiuitorului. Problema care se pune, în zilele noastre, mai ales în condițiile în care Constituția prevede că legea se aplică numai pentru viitor, că ea nu poate retroactiva și că principiul aplicării imediate a legii reiese din aceste dispoziții ale Legii Fundamentale, vizează actualitatea unor asemenea concluzii.

Autorul american J.T.D. Adler, în articolul științific *Ex Post Facto Limitations of Changes in Evidentiary Law: Repeal of Accomplice Corroboration Requirements*, relatează că există două tipuri de legi retroactive pe care clauzele *ex post facto* le interzic clar: cele care schimbă elementele unei infracțiuni sau creează una nouă și cele care măresc cuantumul pedepsei pentru o încălcare existentă. Modificări retroactive ale normelor de procedură penală în general se încadrează în afara acestor două categorii. Interdicția *ex post facto* constituie o garanție corectă și rezonabilă ce asigură cetățeanului încrederea într-un proces judiciar [10, p.1198-1199] și împiedică intervenția inadmisibilă în el.

În această ordine de idei, suntem de acord cu autorul U.Bernitz, care în opera sa științifică *Retroactive Legislation in a European Perspective – On the Importance of General Principles of Law* susține că legile retroactive ar trebui să fie utilizate ca instrument de control politic. Spre exemplu, un ministru implicat într-o reformă juridică de o importanță majoră va dori, probabil, ca o nouă lege penală să aibă un efect imediat, ceea ce ar putea duce inevitabil la o tendință de utilizare a unei scurte perioade de tranziție și la aplicarea retroactivă a unei legi penale noi. Prin urmare, pot fi create condiții favorabile pentru comiterea abuzurilor politice și comploturi politico-juridice între guvernări [11, p.44]. În acest context, U.Bernitz îl citează pe profesorul Stig Strömholm, care consideră că problemele suscitade de o lege retroactivă pot fi condiționate politic și, pe cale de consecință, chestiunile de acest gen ar deveni extrem de controversate [*Ibidem*].

Autorii M.Duffourc, A.Gogorza, M.-C.Guérin, Th.Herran, C.de Jacobet de Nombel și V.Malabat, în lucrarea lor științifică *La dimension internationale de la justice penale*, arată că cutumele internaționale servesc drept alibi pentru încălcarea principiului legalității și, în special, a neretroactivității dreptului penal. Faptele infracționale săvârșite până la adoptarea Convențiilor de la Geneva referitoare la crimele de război ar putea fi urmărite, astfel încât procedura inițiată să nu contravină principiului neretroactivității legii. Oricine va comite crime similare în viitor ar putea fi responsabil penal. Procesele de la Nürnberg au pedepsit inculpații care au fost prezentați în fața procesului *ex post facto* [12, p.53].

Autorul american P.K. Western, în articolul său științific *Lex Mitior: Converse of Ex Post Facto And Window Into Criminal Desert*, argumentează că autoritatea legislativă la fel poate adopta decizii cu privire la amnistierea unor categorii de condamnați renunțând la necesitatea legilor ameliorative retroactive. Autorul precizat admite că dezincrimnările complet retroactive încalcă principiul separației puterilor de stat, deoarece acestea impun puterii judecătorești să anuleze condamnările pe care deja le-a adoptat. Cu toate acestea, *amnistia* (oferită de puterea legislativă) și *grațierea* (oferită de puterea executivă) nu este ceea ce face dezincrimnarea retroactivă [13, p.200].

Conform opiniei formulate de autorul brazilian C.R. Bitencourt în *Tratado de direito penal: parte geral*, regula generală de aplicare a legii este *tempus regit actum*, adică se aplică legea în vigoare la momentul comiterii faptei (*principiul activității*) [14, p.82]. Neretroactivitatea este un postulat fundamental care conferă securitate juridică și împiedică judecățile de excepție provocate de agitația punitivă să ajungă la fapte din trecut. Principiul non-retroactivității a celei mai grave legi penale se aplică nu doar creării de noi infracțiuni, ci și creșterii pedepsei sau oricărei agravări a situației infractorului, cum ar fi: pedepse mai severe, creșterea limitărilor sau orice altă situație legislativă care afectează făptuitorul, drepturile și libertățile inculpatului [14, p.82].

Potrivit autorului brazilian C.R. Bitencourt, excepția este cea mai benefică lege penală, care se va răsfrânge atât asupra faptelor din trecut, cât și asupra valabilității legii, chiar dacă se ajunge la o sentință finală (*principiul activității în plus*). Cheia este să cunoaștem care lege este cea mai favorabilă pentru infractor și să facem o comparație: a) când legea de revocare va fi cea mai benefică, aceasta va fi retroactivă; b) când legea abrogată va fi cea mai benefică, aceasta va fi ultraactivă, aplicându-se faptelor comise în timpul validității sale [14, p.83].

În articolul *Lex retro non agit and extended confiscation of property in Poland: Reflection on the Act of 23 March 2017, Amending the Criminal Code and Certain Other Acts* autorii polonezi M.Wielec și B.Oręziak argumentează că principiul neretroactivității dreptului penal este derivat din principiul *crima nullum*. Referitor la originea principiului neretroactivității, M.Wielec și B.Oręziak susțin următoarele: 1) această regulă poate fi găsită chiar la Cicero, care a scris: „*In lege Vaconia non est fecit, fecerit neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur, nisi eius, quae sponte tam scelerata et nefaria est, ut etiam si illex non essent, magno opere vitanda fuerit*” [15, p.80-81]. Ceea ce în traducere ar înseamna: „*Legea Vaconia nu condamnă nimic din trecut, cu excepția cazului în care ceva este atât de criminal și necugetat, încât ar fi trebuit să fie evitat și atunci când nu exista nicio lege*”. Asta înseamnă că în perioada Lumii Antice principiul neretroactivității legii era considerat absolut. Deși această interdicție se aplica întregului sistem, ea nu se referea la infracțiuni care sunt atât de grave încât ar trebui pedepsite indiferent dacă au fost interzise sub o pedeapsă [15, p.81].

Postulatul a fost repetat în Constituția lui Teodosie I: „*omnia Constitut non praeteritis columniam faciunt, sed futuris regulam ponunt*”, care în traducere ar înseamna: „*instituțiile imperiale nu judeca trecutul, ci reglementează viitorul*” [Citat după: 15, p.81]. Sensul acestor cuvinte pare să fie mai aproape de timpul nostru, dar nu trebuie să ignorăm faptul că în acele timpuri conducătorii aveau o putere nelimitată. Altfel spus, interzicerea neretroactivității era limitată de voința împăratului în măsura în care Domnitorul nu introducea la libera discreție o altă regulă. Mai târziu, avocații romani Ulpian, Papinian și Iulian au formulat sentința „*interest rei publicae, ne maleficia remaneant impunita*”, adică „*este în interesul statului să se asigure ca actele ilicite să nu rămână nepedepsite*” [Ibidem]. Acest fragment istoric prezentat demonstrează cert că principiul neretroactivității legii apare din timpuri străvechi, fiind unul dintre primele principii ale legiferării, având o importanță incontestabilă și pentru istoria statului nostru.

Autorul S.Sanz-Caballero, în articolul său științific intitulat *The Principle of Nulla Poena Sine Lege Revisited: The Retrospective Application of Criminal Law in the Eyes of the European Court of Human Rights*, a menționat că **claritatea și precizia legii penale** este unul dintre drepturile fundamentale ale omului care sunt încorporate solid în Convenție. Autorul citat găsește și un alt sens al textului inserat în Convenție, și anume – *legea penală nu trebuie interpretată pe larg în detrimentul acuzatului, de exemplu, prin analogie* [16, p.788-789]. De aici, opinează autorul, reiese că o infracțiune trebuie să fie clar definită în normele de drept. El ajunge la concluzia că articolul 7 din Convenția europeană include, implicit, un al treilea principiu care a fost identificat de CtEDO, și anume: *autoritatea care aplică legea penală nu ar trebui să o interpreteze pe larg în detrimentul inculpatului, de exemplu, prin analogie în malam partem* [16, p.788-789]. În consecință, **o infracțiune trebuie să fie clar definită de lege.**

O contribuție semnificativă au și lucrările științifice ale unui alt autor brazilian – Cunha Rogério Sanches:

- *Código Penal para concursos: Doutrina, Jurisprudência e questões de concursos;*
- *Manual de direito penal: parte geral (arts. 1 o ao 120).*

Aceste publicații ne-au motivat să conchidem că legea penală nu permite în mod expres și nu susține *lex tertia*. În opinia autorului Cunha Rogério Sanches, acest fenomen constituie un obstacol în jurisprudența efectivă, puterea legislativă fiind uzurpată [17]. Autorul precitat concretizează: „*Nu există nicio prevedere legală care ar permite și ar prevedea o combinație de legi penale, chiar în cazul în care măsura este benefică pentru cel vinovat*” [18, p.103-104].

În doctrina franceză, autorul M.L. Drago, în cercetarea sa științifică *Le principe de normativité criminelle, reconfiguration du principe de légalité criminelle*, conceptualizează: „*Nullum crimen, nulla poena sine norma este un principiu esențial în dreptul penal, menit să lupte împotriva arbitrariului și să asigure garantarea libertății individuale. Legea mai severă este aceea care extinde sfera de aplicare sau care agravează reprimerea penală*”. Astfel, până la aplicarea unei legi mai stricte care nu exista la momentul săvârșirii infracțiunii, infractorul nu putea să prevadă „*consecințele legislative*” ale propriei fapte infracționale [19, p.11-12]. Într-o altă ordine de idei, *teoria ultraactivității legilor penale* (Cunha Rogério Sanches) susține aplicarea exclusivă a legii penale în vigoare la data săvârșirii infracțiunii, teză bazată pe dreptul roman [18, p.116-117].

Din perspectiva analizei principiului „*Nullum crimen (nulla poena) sine lege poenali anteriori*” – „*Nicio infracțiune fără o lege penală prealabilă*”, autorii români L.Săuleanu și S.Rădulețu în *Dicționar de termeni și expresii juridice latine* concretizează că nu putem vorbi despre infracțiune, nici despre pedeapsă pentru ea, dacă aceasta nu este prevăzută de legea penală la data săvârșirii ei. Aceasta este regula, potrivit căreia infracțiunea și pedeapsa trebuie să fie prevăzute de lege la momentul săvârșirii faptei. Prin urmare, o per-

soană nu poate fi condamnată pentru o faptă care la momentul săvârșirii nu era prevăzută de lege ca infracțiune, dar care a fost incriminată printr-o lege ulterioară [20, p.207].

În articolul *Criminal Law Beyond Retroactivity To Realizing Justice: A Theory On The Principle Of Legality In International Criminal Law Sentencing* autorul acestuia, D.Shahram, precizează că principiul *Nulla poena* protejează, în primul rând, interese similare cu cele protejate de *nullum crimen*, precum și asigură dreptul individului la garantarea unor limite normative (codificate) ale duratei închisorii. În al doilea rând, acesta protejează garanția unei înștiințări normative corecte. Astfel, persoana este în drept să cunoască specificul coveștelor juridice pentru încălcarea unei anumite legi. *Nulla poena* servește acestui scop făcând previzibilă pedeapsa pentru o faptă infracțională săvârșită [21, p.863]. *Lex scripta* și *lex certa*, după cum susține autorul citat *supra*, sunt recunoscute drept cerințe esențiale de *nulla poena sine lege*. O abordare modernă a principiului legalității apreciază utilitatea *nulla poena* pentru limitarea puterii judecătorești.

Potrivit opiniei lui J.Thorvardarson expuse în teza lui de doctorat *Retroactive Application of International Criminal Law at the Domestic Level - The case of Iceland*, doctrina legalității stricte sau interpretarea strictă a principiului legalității, susținut de majoritatea țărilor de drept civil democratic, exprimă patru noțiuni principale: 1) *în primul rând*, sursa dreptului penal trebuie să fie legea scrisă, fie legislația adoptată de parlament sau legislația secundară care provine din puterea executivă, nu de dreptul cutumiar (*nullum crimen sine lege scripta*); 2) *în al doilea rând*, regulile care incriminează anumite comportamente în societate trebuie să fie cât mai clare și specifice (*nullum crimen sine stricta*); *în al treilea rând*, legea penală nu poate fi aplicată retroactiv, adică poate să pedepsească doar pentru un comportament care a fost infracțional la momentul comiterii (*nullum crimen sine praevia lege*); *în al patrulea rând*, aplicarea legii penale prin analogie este interzisă. Fundamentul acestui principiu constă în aceea că este în favoarea acuzatului (*favor rei*), nu în favoarea societății (*favor societatis*) [22, p.14].

În doctrina germană de specialitate, aici avem în vedere lucrarea lui Kr.Karsai *The legality of criminal law and the new competences of the TFEU*, se disting patru elemente de legalitate: 1) neretroactivitatea legii penale defavorabile (*nullum crimen sine lege praevia*); 2) interzicerea analogiei (*analogia in malam partem*); 3) neaplicarea extensivă a legii defavorabile (*nullum crimen sine lege stricta*), (*nullum crimen sine lege certa*); 4) cerința normelor scrise în dreptul penal (*nullum crimen sine lege scripta*) [23, p.24].

Autorul citat *supra* opinează că există mai multe modalități de interpretare a legii penale, însă interpretarea legii nu poate fi efectuată în detrimentul persoanei supuse procesului judiciar. Cazul schimbării interpretării este unul delicat și necesită o abordare generalizată din partea instanțelor judiciare superioare, ținându-se cont de valorile sociale existente [23, p.23-24]. Astfel, când rezultatul unei noi interpretări afectează defavorabil persoanele implicate în procesul penal, apare un adevărat conflict între principiul legalității și interpretarea normei. Conținutul „dăunător” al normei nu are efect retroactiv. Motivele reale pentru refuzul aplicării normei defavorabile se bazează pe principiul *lex stricta*, adică judecătorul nu poate stabili un domeniu mai larg de răspundere penală decât cel prevăzut de lege. În același timp, în cazul în care textul normei permite îngustarea interpretării acesteia, atunci legalitatea nu se afectează, iar noul conținut este justificat [23, p.33].

Kr.Karsai a demonstrat că în primul grup de țări este recunoscut fenomenul „*legilor interpretative*”. Legile interpretative sunt considerate o categorie specială de legi. În al doilea grup al țărilor, „*legile interpretative*” nu sunt recunoscute în mod explicit ca fiind o categorie specială de legi. Cu toate acestea, legiuitorii unor state uneori acordă efectul retroactiv unei legi, justificând retroactivitatea și susținând că legea prevede doar o interpretare de concretizare a unei alte legi. Mai mult, al treilea grup de țări recunoaște că legile interpretative retroactive sunt (aproape) necunoscute sau sunt considerate invalide [23, p.47-48].

În opinia autorilor J.L.M. Gribnau și M.R.T. Pauwels expusă în *Retroactivity of Tax Legislation*, o lege interpretativă este o lege care prevede interpretarea unei alte legi. În mod similar, o lege care modifică o altă lege pentru a stabili o anumită interpretare a acesteia de asemenea poate fi considerată lege interpretativă. Această categorie de legi este adesea aplicabilă de la data de intrare (trecută) a legii interpretate. Diverse întrebări pot apărea în legătura cu efectul temporal al acestor legi [24, p.46-48]. Rămâne indiscutabil că nu există o aplicare a unei norme fără o interpretare prealabilă.

Următorul articol științific, *Законотворчество в системе уголовно-правового регулирования*, elaborat de autorul rus D.N. Sergheev, conține concluzii conform cărora legea penală este considerată nu doar *act normativ*, dar și *sistem de control social asupra criminalității* [25, p.125-126]. Potrivit acestei abordări, se

disting următoarele trăsături specifice care deosebesc legea penală de alte acte normative: legea penală este temeiul pentru restricționarea substanțială a drepturilor și libertăților; legea penală exercită un impact direct asupra proceselor sociale negative care au loc în societate; legea penală este unica sursă legislativă a ramurii de drept penal; legea penală interzice aplicarea legii prin analogie, ceea ce nu este caracteristic pentru nicio altă ramură de drept [25, p.126].

Autorul precitat demonstrează că introducerea modificărilor în Codul penal trebuie să fie efectuată în baza următoarelor principii ale legiferării: *în primul rând*, proiectele de legi urmează să fie întemeiate și comentate în nota informativă care le însoțește. În special, în cazul criminalizării unei fapte noi, trebuie să fie demonstrată prejudiciabilitatea faptei propuse spre criminalizare (ca argumente servind materialele statistice, calculele prejudiciului, concluziile experților, experiența statelor străine etc.); *în al doilea rând*, în cadrul proiectelor de legi urmează să fie calculată prognoza prealabilă a legii noi preconizate pentru sancționarea faptei prejudiciabile concrete sau a altor fapte (prognoza se întemeiază pe metode de cercetare criminologică); *în al treilea rând*, în cadrul proiectelor de legi urmează să fie formulate explicații pe marginea conținutului textului componente de infracțiune; *în al patrulea rând*, în cadrul proiectelor de legi urmează să fie descris sensul noțiunilor noi incluse în textul legii; *în al cincilea rând*, în cadrul proiectelor de legi urmează să fie argumentată sancțiunea propusă pentru acea sau altă faptă infracțională [25, p.126].

Autorul rus O.F. Aitova în articolul științific *Некоторые аспекты проблемы обратной силы промежуточного закона и более мягкого из двух уголовных законов* susține că timpul infracțiunii deseori este privit sub două aspecte: drept categorie a timpului în instituția acțiunii legii penale în timp și ca semn obiectiv al componente concrete de infracțiune. O.F. Aitova percepe categoria timpul ca un ansamblu de semne sociale și juridice importante, după cum urmează: perioada *cronologică* și *cronometrică* pe parcursul căreia este săvârșită fapta prejudiciabilă interzisă de legea penală; perioada în care au loc unele fapte sau evenimente sociale ce au un impact asupra faptei infracționale săvârșite; perioada pe parcursul căreia este executată total sau parțial latura obiectivă a atentatului infracțional, suficientă pentru aprecierea juridico-penală a faptei săvârșite [26, p.7-9]. În acest sens, O.F. Aitova susține că sinteza rolurilor juridico-penale ale timpului se reduce la următoarele trei poziții: timpul infracțiunii ca *condiție* a aprecierii juridico-penale a faptei; timpul infracțiunii ca *factor de apreciere* juridico-penală a faptei; timpul infracțiunii ca *factor de realizare* a măsurilor de constrângere juridico-penală [*Ibidem*].

O lucrare de excepție, pe care o luăm în atenție, aparține autorilor români Dan Lupașcu și Mihai Mareș cu denumirea *Temeiul acțiunii penale. Încadrarea juridică la debutul procesului penal în cazul succesiunii de legi. Drept substanțial vs. drept procesual*. În ea autorii au combinat cu măiestrie aspecte științifice cu cele din practica judiciară contemporană, punând accent pe interdependența dreptului penal substanțial și dreptului procesual penal în materia aplicării legii penale în timp [27].

Autorii precitați argumentează că pot exista și situații în care interesul luării în considerare a legii în vigoare la momentul presupusei comiteri a faptei este corelat cu alte rațiuni, cum ar fi necesitatea ridicării unei excepții de neconstituționalitate în fața instanței de judecată cu privire la respectivele dispoziții legale, considerate ca fiind mai favorabile, iar, până la schimbarea încadrării juridice în acest sens, inculpatul ar fi privat în concret de această posibilitate. Ei susțin că încă din faza incipientă a procesului penal este esențială determinarea normei juridice din care se naște acțiunea penală. Prin urmare, *legalitatea substanțială* este asigurată, în esență, prin legalitatea incriminărilor și sancțiunilor de drept penal și nu este independentă de *legalitatea procesuală*, ci aceasta din urmă contribuie la realizarea celei dintâi [*Ibidem*].

Aplicarea dispozițiilor privind succesiunea legilor penale în timp poate avea loc în orice fază a procesului penal în raport cu stadiul procesual al situațiilor și cu efectele ce decurg din succesiunea unor reglementări diferite. Succesiunea temporală de legi penale este efectuată în scopul de a menține coerența ordinii de drept și conservarea inacceptibilității configurației *bis in idem*. În anumite situații, hotarele dintre normele de drept penal substanțial și cele de procedură penală sunt greu de trasat: în jurisprudență s-a arătat că, pentru a delimita normele de drept penal substanțial de cele de procedură penală, așezarea lor în Codul penal sau în Codul de procedură penală nu constituie un criteriu suficient pentru a face distincția dintre ele, astfel încât un text de lege poate figura în Codul de procedură penală și, totuși, să fie calificat drept o normă de drept penal substanțial, susceptibilă de a fi aplicată retroactiv, în cazul în care este mai favorabilă. Alteori, o anumită instituție poate avea un caracter mixt, atât substanțial, cât și procedural (de exemplu, împăcarea) [*Ibidem*].

„În orice caz, – atenționează autorii, – nu trebuie să se creeze confuzie între normele de drept penal substanțial, cărora li se aplică principiile discutate supra și normele procedurale penale, care sunt supuse

principiului imediatei aplicării (*tempus regit actum*), ceea ce presupune că legea de procedură se aplică tuturor actelor efectuate în activitatea procesuală, în perioada de timp în care este în vigoare, indiferent de data săvârșirii infracțiunii pentru care se formulează acuzația penală și de data începerii procesului penal" [27]. În ipoteza succesiunii de legi, temeiul acțiunii penale este întotdeauna legea veche. În alți termeni, legea nu conferă organului de urmărire penală un drept de opțiune în acest sens, care nu ar avea vreun fundament de vreme ce nu a fost încălcată și norma juridică nouă; afirmația este valabilă chiar și în cazul în care reglementările succesive ar avea același conținut, deoarece esențială este mutația legislativă intervenită. În cele din urmă, Dan Lupașcu și Mihai Mareș concluzionează: „Dreptul la justiție este strâns legat de supremația dreptului, iar înfăptuirea justiției în mod corespunzător presupune îndeplinirea unor exigențe atât pe plan substanțial, cât și procedural” [Ibidem].

În articolul științific *Legătura dintre drept și timp – discuții privind instituția prescripției*, autorul român E.-M. Fodor precizează: „Legătura dintre drept, ca fenomen social, și timp, ca fenomen natural, este una complexă. Relațiile sociale sunt într-o continuă schimbare datorată modificării experienței acumulate din viața de zi cu zi și cristalizării acestei experiențe în concepte și principii. Principiile valorizate de societate sunt urmate de marea majoritate a membrilor ei și dau naștere unor reguli cărora este de așteptat ca indivizii să li se supună” [28, p.287-289].

Următoarea lucrare științifică de o valoare incontestabilă pentru studiul nostru aparține autorilor români R.-D. Popescu și A.Gheorghe, intitulată *Producerea efectelor juridice ale actelor normative*. Prin „lege penală” se înțelege orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice care, la data adoptării lor, aveau putere de lege [29, p.103]. Ei menționează că în ceea ce privește validitatea și eficacitatea sa, norma juridică se raportează la trei elemente exterioare: *timpul, spațiul și persoanele* [Ibidem, p.104]. De regulă, actele normative au o durată de valabilitate nelimitată în timp, în sensul că sunt elaborate și adoptate pentru a reglementa pe o perioadă cât mai întinsă și nedeterminată de timp relațiile sociale care au fost incluse de către legiuitor în obiectul de reglementare. Prin excepție, există acte normative cu aplicare limitată în timp – *acte normative temporare* [Ibidem p.105].

În lucrarea intitulată *Conflictul de interese. Infracțiuni de rezultat sau infracțiuni de pericol? Aspecte de neconstituționalitate*, autorul V.Mirișan concluzionează că, în cazul concursului de legi penale, se va aplica sau legea specială în defavoarea celei generale sau se va aplica legea excepțională în raport cu legea penală specială sau legea penală generală [30, p.7-9]. *Legea penală specială* apare după *legea penală generală* și creează un regim special, impunând anumite reguli ce urmează să se aplice cu privire la unele situații și pentru un anumit timp. În această situație, regula este că legea specială derogă de la legea generală [Ibidem].

În rezumatul tezei de doctorat cu titlatura *Elaborarea și sistematizarea actelor normative*, autorul român A.Băncilă subliniază că modificarea unui act normativ constă în *schimbarea expresă a textului unora sau mai multor articole și alineate ale acestuia și în redarea lor într-o nouă formulare* [31, p.21]. În opinia lui, între *abrogare* și *modificare* există o zonă comună: aceea că ambele modalități produc o schimbare în textul afectat, care fie că nu se mai aplică deloc pentru viitor (în cazul abrogării), fie că va avea un cuprins diferit (în cazul modificării). Se poate afirma că modificarea cuprinde, virtual, două momente: abrogarea textului anterior (evident, numai sub aspectele atinse de modificare) și edictarea unei norme diferite de cea anterioară [Ibidem].

A.Băncilă susține că *completarea* actului normativ constă în introducerea unor dispoziții noi, cuprinzând soluții legislative și ipoteze suplimentare, exprimate în texte care se adaugă elementelor structurale existente prin utilizarea unei formule de exprimare, cum ar fi: „după art. ... se introduce un nou articol ... , cu următorul cuprins ...”. Completarea poate fi înțeleasă ea însăși ca o modificare, deoarece textul actului normativ devine altul după completare. Mai mult chiar, în unele cazuri, completarea, deși nu ține de litera textului inițial, îl afectează, cum ar fi cazul în care prin completare se stipulează anumite excepții la acest text, care capătă acum caracterul unei stipulațiuni de principiu [Ibidem, p.22].

Într-un alt articol din doctrina română – *Câteva aspecte controversate privind aplicarea legii penale în timp, potrivit Noului Cod penal*, autorul V.Brutaru susține că *existența legii penale* nu trebuie confundată cu *eficiența juridică* a acesteia, deoarece legea există din momentul adoptării ei de către organul legislativ, iar eficiența ei juridică începe de la intrarea ei în vigoare, care este ulterioară publicării în Monitorul Oficial. Tot astfel, vechimea legii nu se confundă cu durata ei, fiindcă vechimea are în vedere ca moment de început momentul adoptării, iar durata ei – data intrării în vigoare [32, p.73]. V.Brutaru subliniază că prin aplicarea

legii penale se înțelege *executarea sau îndeplinirea îndatoririlor pe care ea le prevede și poate avea loc, fie de bunăvoie, prin respectarea preceptelor acesteia, fie silit, în cazul săvârșirii faptei incriminate* [Ibidem].

Condiția eficienței legii penale acoperă intervalul de timp dintre intrarea în vigoare și ieșirea din vigoare a legii penale. În literatura de specialitate s-a pus problema privind criteriile de determinare a infracțiunilor săvârșite sub legea în vigoare. Eficiența unei legi penale este determinată de următoarele elemente: a) timp, spațiu, fapte, persoane. De reținut că norma juridică este o măsură generală care se aplica în toate cazurile ce se vor ivi sub imperiul ei, pe timp nedeterminat sau în intervalul de timp prevăzut în cuprinsul ei, într-un anumit spațiu (teritoriu) și unor subiecte care participă la circuitul juridic în acest spațiu. Prin urmare, coordonatele fundamentale ale acțiunii normelor de drept sunt: timpul, spațiul și persoana.

Totodată, V.Brutaru face distincție între *abrogare* și *dezincriminare*. Prin urmare, *abrogarea legii* nu se identifică cu *dezincriminarea infracțiunii*, fiindcă fapta poate să continue a fi incriminată într-un alt text de lege, deoarece este posibil ca fapta prevăzută de legea sau norma abrogată să fie incriminată de o normă penală cu sferă de incidență mai mare. Este, spre exemplu, cazul infracțiunilor complexe, când abrogarea normei de incriminare a infracțiunii complexe nu duce la dezincriminarea infracțiunilor absorbite în conținutul infracțiunii complexe [Ibidem].

În continuare ne vom referi la articolul științific *Considerații privind instituția abrogării în viziunea Legii nr.24/2000* elaborat de C.Ciora, care argumentează că abrogarea este operațiunea de asanare a sistemului legislativ de „ramurile uscate” ale acestuia: printr-un procedeu tehnico-juridic sunt scoase din legislație acele reglementări juridice care au căzut în desuetudine sau pentru că în locul lor au apărut norme juridice noi, cu un conținut diferit față de cele anterioare [33, p.3-7]. Abrogarea este o instituție absolut necesară pentru menținerea echilibrului dintre cerințele sociale și reglementarea legală. Ea este instrumentul prin care sunt scoase din vigoare acele acte normative care nu mai corespund acestor cerințe. Funcția de trecere în fondul pasiv al legislației a unor acte normative care au fost înlocuite cu noi reglementări juridice sau care au căzut în desuetudine se realizează numai prin intermediul abrogării exprese directe. Prin această operațiune se trec din fondul activ al legislației în fondul pasiv al acesteia actele normative care și-au încetat aplicabilitatea fie ca urmare a înlocuirii lor, fie datorită căderii lor în desuetudine [Ibidem].

Într-un alt articol, intitulat *Simplificarea legislației – condiție esențială a îmbunătățirii calității redacționale a actelor normative*, același autor C.Ciora în coautorat cu S.Popescu au constatat următoarele: „Plecând de la cunoscuta afirmație a lui Montesquieu conform căreia „legile inutile șubrecesc legile necesare”, este nevoie de o asanare legislativă continuă, prin care să se degrezeze sistemul legislativ de actele și dispozițiile anacronice, prin folosirea instituției abrogării” [34, p.3-4]. În opinia lor, această putere de abrogare reprezintă un act de voință al autorului actului normativ. Pot fi identificate următoarele obiective ale abrogării: eliminarea antinomiilor în drept; eliminarea redundanțelor din reglementările juridice; trecerea în fondul pasiv al legislației a unor acte normative care au fost înlocuite cu noi reglementări juridice sau care au căzut în desuetudine. Astfel, se susține că principalul rol al abrogării este acela de a contribui la armonizarea legislației, îndeplinind în acest sens următoarele funcții: 1) înlăturarea textelor contrare din vechea reglementare față de noul act; 2) înlăturarea paralelismelor în legislație; 3) înlăturarea discrepanțelor și necorelărilor; 4) degrevarea fondului activ al legislației de anumite prevederi sau acte căzute în desuetudine din cauza inaplicabilității lor ca urmare a noilor realități din cadrul societății [Ibidem].

În *Noul Cod penal comentat: Partea generală*, autorii români Il.Pascu, V.Dobrinioiu și M.-A. Hotca concretizează că în conținutul principiului legalității incriminării se reflectă anterioritatea legii incriminatoare (*nullum crimen sine lege praevia*) în raport cu fapta săvârșită, iar în conținutul principiului legalității sancțiunilor de drept penal s-a instituit anterioritatea sancțiunilor de drept penal în raport cu fapta săvârșită (*nulla poena sine lege praevia*): nicio faptă nu poate fi considerată infracțiune dacă nu este prevăzută ca atare (*pre-constituire*); nicio sancțiune penală (pedeapsă sau măsură de siguranță) nu poate fi aplicată dacă nu este statornicită de lege [35, p.16-23]. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că pedeapsa, în sine, trebuie să figureze printre pedepsele stabilite de lege, iar, pe de altă parte, că se impune, pentru fiecare faptă penală, să fie fixată pedeapsa respectivă (*determinare*). Rezultă explicit că o faptă poate constitui infracțiune numai dacă este prevăzută în legea penală (*nullum crimen sine lege scripta*). Primul caz se circumscrie ideii de *neretroactivitate a legii*; cel de-al doilea – conceptului de *non-ultraactivitate a legii*.

Stipulând principiul activității legii penale în timp, deci, limitele în cadrul cărora aceasta se aplică – perioada în care este în vigoare, legiuitorul indică implicit (*per a contrario*) și faptele asupra cărora, ca regulă,

legea penală nu-și poate extinde aplicarea. Astfel, *dispozițiile unei legi penale nu vor avea aplicare cu privire la situațiile născute în perioade anterioare datei de la care a început aceasta să activeze, precum nici cu privire la situațiile care se vor naște în perioade posterioare datei la care a încetat respectiva activitate*. În acest context, împărtășim opinia autorilor români Il.Pascu, V.Dobrinoiu și M.-A.Hotca, potrivit căreia nicio pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale temporale în care se încadrează infracțiunea: *pedepsele nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiune* [35, p.21-23].

Drept alt principiu derivat din principiul legalității ce se axează pe proporționalitatea dintre crimă și pedeapsă ar servi următorul: *Quot delicta tot poenae – „Câte infracțiuni, atâtea pedepse”*. Expresie care indică la cummul aritmetic în stabilirea pedepsei în cazul concursului de infracțiuni, ceea ce presupune adunarea pedepselor stabilite pentru fiecare infracțiune din concurs și executarea pedepsei rezultate din adunarea lor. Acest sistem de calcul este considerat că ar corespunde ideii de echitate, fiind adoptată concepția retributivă despre pedeapsă (*maior poena absorbet minorem; maior poena cum asperatione*). În acest context, Il.Pascu, V.Dobrinoiu și M.-A. Hotca consideră că este necesară reglementarea expresă a principiului, raportat și la modificările pe care le propun în cadrul altor instituții. Astfel, autorii citați *supra* propun următoarea formulare a reglementării respective:

„Legalitatea și proporționalitatea sancțiunilor de drept penal

(1) *Legea penală prevede pedepsele aplicabile ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni, precum și măsurile de siguranță ce se pot lua față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală.*

(2) *Nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită.*

(3) *Nicio pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia.*

(4) *Pedepsele nu trebuie să fie disproporționate față de infracțiune*” [35, p.23].

În mod aparent s-ar impune concluzia că este un aspect indiscutabil, deși în doctrină el a provocat mai multe opinii. Astfel, s-a apreciat ca fiind discutabilă soluția de reglementare în texte distincte a *principiului legalității incriminării* și a *principiului legalității sancțiunilor de drept penal* pe motivul că ar separa nejustificat elementele structurii normei penale, care cuprinde atât dispoziția (ceea ce legea pretinde sau interzice), cât și sancțiunea [Ibidem, p.8].

În opinia autorului G.Antoniou expusă în *Observații critice cu privire la Noul Cod Penal*, sancțiunile penale n-ar putea să fie desprinse de descrierea faptei incriminate (decât, eventual, din motive didactice), deoarece Codul penal nu este un manual, ci un act normativ a cărui formulare trebuie să se supună anumitor reguli deduse din structura normei la care se referă. Reglementarea principiului legalității incriminării și pedepsei în texte separate se abate de la cerința unității structurii normei penale de incriminare. De altfel, legiuitorul nu este nici consecvent, deoarece definește legalitatea incriminării făcând trimitere tot la pedeapsă, deși, definind numai legalitatea incriminării, ar fi trebuit să se refere numai la faptele descrise în norma de incriminare [36, p.7-8].

În același timp, ne solidarizăm cu autorii Il.Pascu, V.Dobrinoiu și M.-A. Hotca și considerăm că reglementarea în texte diferite a *principiului legalității incriminării* și a *principiului legalității sancțiunilor de drept penal* nu ar duce la separarea elementelor de structură ale normei de incriminare a faptei și, în același timp, ar fi în concordanță cu prevederile lit.n) alin.(3) art.72 din Constituția Republicii Moldova, potrivit cărora „*prin lege organică se reglementează infracțiunile, pedepsele și regimul executării acestora*” [35, p.22]. Sub aspect etimologic, noțiunea de *constituție* derivă de la verbul latin *constitutio*, care înseamnă a așeza cu temei. În statul modern, noțiunea de constituție trebuie privită, sub aspect formal și material, ca un ansamblu de reglementări referitoare la instituirea și exercitarea puterii în stat, la raportul dintre puterile statului, precum și la drepturile și libertățile fundamentale, denumit Lege Fundamentală sau chiar Constituție [37].

În acest perimetru de cercetare am ținut cont și de monografia elaborată de autorul rus N.D. Durmanov *Советский уголовный закон*. Timp îndelungat, în doctrina dreptului penal și în practica judiciară era discutabilă problema ce vizează *timpul săvârșirii infracțiunilor cu componente materiale*. În acest sens, există două opinii controversate:

1. Într-o opinie se susține că *timpul săvârșirii infracțiunilor cu componente materiale* este legat de survenirea urmărilor prejudiciabile. Dacă fapta (acțiunea sau inacțiunea) este săvârșită în perioada de aplicare a

legii penale anterioare (vechi), iar urmările prejudiciabile ce constituie semnul laturii obiective a acestei infracțiuni au survenit în perioada de aplicare a legii penale noi (deși mai severe), atunci ar trebui să fie aplicată legea penală nouă. În calitate de excepție sunt aduse situații în care persoana, în cazul comiterii unor fapte din imprudență, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor prejudiciabile și, prin urmare, a fost lipsită de posibilitatea obiectivă de a le preîntâmpina până la intrarea în vigoare a legii penale noi, precum și în cazurile când preîntâmpinarea urmărilor până la intrarea în vigoare a legii penale noi a fost obiectiv imposibilă – *în astfel de cazuri răspunderea penală urmează a fi aplicată în baza legii penale vechi* [38, p.260-261].

2. Potrivit altei opinii, timpul săvârșirii infracțiunilor cu componente materiale este determinat de timpul săvârșirii acțiunii sau inacțiunii, indiferent de momentul survenirii urmării. În acest sens N.D. Durmanov menționează următoarele: „*În cazul în care legea penală leagă momentul de consumare a faptei doar cu săvârșirea acțiunii sau inacțiunii, fapta se consideră a fi consumată în perioada de aplicare a legii penale vechi. În astfel de cazuri nu are importanță dacă urmările prejudiciabile au apărut în perioada de aplicare a legii penale noi*” [38, p.261].

Anume a doua opinie a fost legiferată ca regulă pentru stabilirea timpului săvârșirii infracțiunilor cu componente materiale. Potrivit acestei opinii, în care prioritate se dă momentului rezultatului acțiunii, numită **teoria rezultatului**, se susține că legea în vigoare este legea aplicabilă din momentul producerii rezultatului, deoarece anume în acest moment infracțiunea se consumă. În sprijinul acestei opinii se invocă, între altele, unitatea care trebuie să existe între acțiune și rezultatul produs și faptul că numai din momentul producerii rezultatului se evidențiază întreaga dimensiune a pericolului pe care îl prezintă acțiunea pentru valorile sociale ocrotite de lege, iar prescripția răspunderii penale n-ar putea curge decât după producerea rezultatului.

Într-un alt segment de cercetare, N.D. Durmanov aduce multiple exemple de legi penale adoptate pentru o perioadă strict determinată pentru faptele infracționale săvârșite pe timp de război. Însă, trebuie de avut în vedere că doctrina juridico-penală confundă acțiunea legii penale și posibilitatea de a săvârși fapta prejudiciabilă care intră sub incidența acestei legi. Astfel, legea penală acționează neîntrerupt din momentul intrării în vigoare și până la abrogarea acesteia sau până la pierderea forței sale juridice în alt mod. Prin urmare, putem conchide că *de jure* aceste norme acționează și pe timp de pace, lipsind doar o cerință obiectivă obligatorie, cum ar fi „*pe timp de război*” [38, p.262]. Nimeni nu abrogă această lege, nimeni nu dezincriminează faptele prejudiciabile săvârșite în astfel de circumstanțe, pur și simplu dispar condițiile obiective de aplicare a acesteia. Acest ansamblu de norme juridico-penale se păstrează în regim „*stand by*” până când nu va apărea necesitatea obiectivă de a le aplica direct. Mai mult, dacă, spre exemplu, făptuitorul a fost condamnat în baza legii penale care a fost în vigoare pe timp de război, atunci revizuirea cauzei penale, precum și aplicarea unei pedepse mai blânde pot fi efectuate doar în baza aceleiași legi.

Apariția situației obiective de război nu ar însemna că legile penale ar obține forță juridică (ar intra în vigoare), ele doar urmează a fi aplicate, deoarece conțin semne specifice ale laturii obiective, iar faptele infracționale comise urmează a fi calificate în baza acestor norme speciale ce acționează pe timp de război. Prin urmare, nu ar fi un exemplu relevant să susținem că normele juridico-penale elaborate și adoptate în exclusivitate pentru incriminarea și sancționarea faptelor infracționale săvârșite „*în perioada conflictului armat cu caracter internațional sau intern*”, „*în perioada de război*” sau „*în condiții de luptă*”, cum este expres indicat în Capitolele I și XVIII ale Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, în cazul infracțiunilor de război și al infracțiunilor militare. Realitatea este alta – astfel de norme doar încetează să fie aplicate datorită faptului că dispare condiția obiectivă de tragere la răspundere penală prevăzută de lege – perioada de război, perioada de conflict armat (fie intern, fie internațional) sau condițiile de luptă. Prin analogie ar trebui să se procedeze și cu alte legi penale care se adoptă pentru incriminarea și sancționarea faptelor infracționale săvârșite în condiții de situații excepționale.

Reprezentanta doctrinei ruse I.A. Petrova în manualul ce-i aparține *Уголовный закон и пределы его действия* optează pentru *extinderea* perioadei temporare dintre *publicarea legii penale și începutul propriu-zis de aplicare a acesteia*. Astfel, ținând cont de semnificația socială și juridică a modificărilor și completărilor operate în legea penală, autorul citat *supra* pledează pentru introducerea unor prevederi legislative, conform cărora legea ce prevede aceste modificări sau completări în conținutul Codului penal urmează să intre în vigoare nu mai devreme decât peste o lună din momentul publicării oficiale a acesteia în sursele legislative special destinate, cu excepția cazurilor când în legea penală este indicat momentul mai îndepărtat

de intrare în vigoare a acesteia [39, p.4]. Într-un alt context, *pierderea puterii juridice a unei norme penale* presupune, în opinia autorului precitat, că legea își stopează acțiunea sa în timp, iar normele acesteia nu se aplică deja față de rapoartele sociale care au apărut după acest eveniment juridic [Ibidem].

În articolul științific *Fair Warning and The Retroactive Judicial Expansion of federal Criminal Statutes* autorul Trevor W. Morrison a inserat postulatul fundamental al dreptului penal: „*Nicio lege nu are puterea de a impune alte sentințe decât cele care sunt prevăzute special pentru infracțiune*” [40, p.455]. Autorul concretizează: „*În niciun caz judecătorul nu poate crea incriminări*” [Ibidem]. Astfel, judecătorul nu este în măsură să înlocuiască dispozițiile conținute în text, acționând fie asupra naturii, fie asupra cuantumului de sancțiuni. Cu toate acestea, interpretarea este misiunea judecătorului. Acesta caută semnificația exactă a textului, pentru a o aplica la faptele pe care urmează să le governeze. Principiul interpretării stricte a dreptului penal nu ar trebui să fie abordat restrictiv. Morrison argumentează: „*Acest principiu înseamnă, de fapt, că judecătorul trebuie să îi dea măsura completă în textele penale, fără a trece dincolo de ele. Deci, dacă trebuie să le facă să producă toate efectele pe care le vizează, el nu poate, din proprie inițiativă, să adauge sau să scadă. El are posibilitatea de a utiliza raționamentul prin teleologie, adică să caute intenția legiuitorului, ajutându-se, dacă este necesar, prin lucrări pregătitoare, de conotație istorică, de context socio-economic ..., așa cum a putut să facă pentru a adapta legile la anumite inovații tehnice*” [Ibidem, p.456].

În doctrina franceză reținem lucrarea *Droit pénal – 32 sujets sélectionnés et présents avec corrigés et conseils de méthode*, în care autorul Sordino Marie-Christine subliniază că analogia poate fi în primul rând „*legală*”, adică judecătorului i se oferă posibilitatea de a căuta în textele învecinate incriminarea care cel mai mult se aseamănă cu comportamentul infracțional al persoanei, dar nu este vizat în mod expres de acele texte, și condamnă persoana în acest temei. Analogia „*legală*” îi permite apoi judecătorului să condamne o persoană pentru un fapt care nu este prevăzut în mod expres de o normă. Astfel, raționamentul prin analogie, în cele două aspecte ale sale, este în principiu interzis [41, p.1-21].

Autorul american S.W. Allen, în articolul său științific *Toward a Unified Theory of Retroactivity*, a demonstrat că conceptul de funcționare retroactivă a deciziilor judecătorești derivă din principiul fundamental al jurisprudenței anglo-americane, potrivit căruia instanțele au „*competența doar să declare legea și nu să o facă*” [42, p.106]. În acest context, autorul menționează: „*Judecătorii nu sunt delegați să pronunțe o nouă lege, ci doar să o mențină și să o expună pe cea veche, iar atunci când instanțele sunt chemate să răstoarne un precedent existent, judecătorii nu se prefac că creează o nouă lege, ci o reclamă pe cea veche de la reprezentări și interpretări greșite*”. De fapt, acest principiu a fost stabilit cu mult înainte de Lordul Blackstone. Astfel, cu mai bine de un secol mai devreme, Blackstone a scris că „*nu intră în funcția unui judecător să creeze o nouă lege, ci doar să declare legea, în conformitate cu principiile dreptului și la discreția lui*” [Ibidem, p.107].

În ciclul de publicații științifice *Судейское усмотрение при применении уголовно-правовых норм și Понятие, основание, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве* autorul rus A.I. Rarog în coautorat cu Iu.V. Graciova abordează problema privind discreția judecătorului în legea penală, pe care o analizează inclusiv prin prisma aspectelor de interpretare a legii penale, *lex tertia* și *lex mitior*. Problema ce vizează interpretarea legii penale se intersectează cu *discreția judecătorului* [43, p.90-98]. După cum susțin A.I. Rarog și Iu.V. Graciova, rolul principal ce aparține discreției judecătorești constă, pe de o parte, în a minimiza (reduce) limitele acesteia cu scopul de a asigura principiul legalității, iar, pe de altă parte, în a asigura procesul de individualizare a aplicării normelor juridico-penale față de fapta prejudiciabilă concretă [43, p.96].

O definiție reușită a *discreției judecătorești* întâlnim la același autor rus A.I. Rarog, în opinia căruia ea reprezintă *activitatea justițiabilului efectuată în forma procesuală prin care este realizată, în cazuri prevăzute de legea penală, alegerea deciziilor posibile ce ar corespunde cerințelor legalității, temeiniciei și echității, în limitele impuse de lege și în conformitate cu voința legiuitorului, cu dreptul instanței judecătorești (sau al unei alte autorități de stat), cu principiile de drept, cu normele morale și cu împrejurările concrete ale faptei infracționale săvârșite* [43, p.376-377]. Vom adăuga că discreția presupune posibilitatea justițiabilului de a alege una dintre alternativele normative strict prevăzute de lege. Discreția nu este egalată cu alegerea unei norme juridico-penale alternative – calificarea faptei prejudiciabile constituie întotdeauna alegerea din multitudinea normelor juridico-penale a unei norme care ar fi unica posibilă pentru aplicare pentru o faptă concretă. Discreția este inadmisibilă în alegerea dintre fapta legală și fapta ilegală.

În opinia noastră, *discreția întotdeauna presupune alegerea dintre două sau mai multe direcții permisiibile de soluționare a conflictului de norme juridico-penale, fiecare fiind acceptată de legiuitor în una dintre variantele normative*. Concomitent, alegerea ipotetică dintre două sau mai multe variante ale legii penale deja conține în sine riscul încălcării legii, deoarece *a priori* această alegere este legată de perspectiva realizării răspunderii penale, a aplicării pedepsei penale sau a altor măsuri cu caracter juridico-penal.

În lucrarea sa științifică *Les expressions du principe de la non-rétroactivité de la loi* autorii canadieni Pierre-André Côté, Stéphane Beaulac și Mathieu Devinat au constatat că retroactivitatea are doar caracter de excepție, abătându-se justificat de la principiul neretroactivității legii penale. În acest sens, autorii menționează că *legea retroactivă trebuie să rămână într-adevăr excepțională* [45, p.145]. Retroactivitatea legii, în accepțiunea doctrinei canadiene, există atunci când legea se aplică față de fapte săvârșite în întregime înainte de intrarea sa în vigoare. În special, efectul retroactiv se atribuie unei legi care își răsfrânge efectele asupra unei fapte de scurtă durată ce a avut loc înainte de intrarea legii în vigoare [Ibidem, p.149]. Ar fi corect să se presupună că incriminarea retroactivă a conduitei constituie un dublu eșec al dreptului; atât în termeni funcționali, de vreme ce dreptul va eșua să ghideze, în realitate, conduita, cât și în termeni morali, de vreme ce dreptul va eșua să-și trateze subiectele cu demnitatea și respectul corespunzătoare.

În aceeași doctrină s-a apreciat că *principiul retroactivității legii penale* funcționează în două ipoteze specifice: retroactivitatea legii prin care se abolește incriminarea unei fapte și retroactivitatea legii penale interpretative. Astfel, autorii canadieni numiți *supra* disting *retroactivitatea pozitivă și retroactivitatea negativă*. În opinia lor, o lege devine retroactivă când se aplică față de faptele produse până la intrarea acesteia în vigoare. *Retroactivitatea pozitivă* este cea care decurge din adoptarea unei reguli noi (care nu a existat anterior), în timp ce *retroactivitatea negativă* este cea care rezultă din excluderea unei reguli (renunțarea la o regulă) [Ibidem, p.150]. Prin urmare, retroactivitatea negativă poate rezulta din abrogarea pură, deoarece duce la eliminarea regulilor stabilite într-o normă de drept. Autorii precizați diferențiază *efectul retroactiv și efectul retrospectiv* al legii. În opinia lor, un efect retroactiv există atunci când noua lege modifică consecințele înainte de a intra în vigoare. Efectul retroactiv modifică toate consecințele juridice ale faptelor în cauză, indiferent de momentul de apariție a acestora. Cu toate acestea, legiuitorul poate să modifice numai consecințele viitoare ale faptelor realizate, respectând, în același timp, consecințele care au avut loc înainte de intrarea în vigoare: acest lucru se numește *efect retrospectiv* [Ibidem, p.153].

În ce privește doctrina americană, interes prezintă articolul științific *Should Bouie Be Buoyed?: Judicial Retroactive Lawmaking and the Ex Post Facto Clause*, elaborat de H.J. Krent, în care se explică că cuvântul „retroactiv” denotă „extinderea efectului la problemele care au avut loc în trecut”. Rezultă că legislațiile retroactive, cunoscute și sub denumirea de legi *ex post facto*, sunt „legi care, în mod expres sau implicit, funcționează astfel încât să vizeze faptele infracționale săvârșite înainte de a fi adoptate” [46, p.35].

În materie de drept penal, retroactivitatea înseamnă „a transforma o faptă în infracțiune care nu a fost o infracțiune la momentul în care a fost săvârșită”. Ca atare, retroactivitatea legii penale „înseamnă că chiar și o persoană bine informată despre lege nu va cunoaște despre ilegalitatea faptelor sale, deoarece acele acte nu sunt considerate ilegale până la adoptarea legii retroactive” [Ibidem, p.36].

Concluzii

Problema privind soluționarea succesiunii temporale de legi penale este analizată mai detaliat, fiind elucidate unele probleme concrete. Totodată, sunt efectuate cercetări privind excepțiile de la principiul neretroactivității legii penale, precum și vizând principiile generale de soluționare a conflictelor în timp ale legii penale.

Aportul adus de autorii citați în acest demers științific se evidențiază sub aspectul formulării mai multor concluzii care prezintă semnificație pentru studiul de față: 1) formularea conceptului de timp în doctrina juridico-penală; 2) identificarea categoriei „acțiunea legii penale în timp”; 3) relevarea deosebirilor dintre „acțiunea legii penale în timp” și „aplicarea legii penale în timp”; 4) abordarea aplicării legii penale în timp în calitate de principiu de sine stătător al dreptului penal substanțial; 5) demonstrarea interconexiunii dreptului penal substanțial și a dreptului procesual penal în domeniul aplicării legii penale în timp; 6) abordarea principiului legalității în dreptul penal în calitate de fundament al aplicării legii penale în timp; 7) trasarea principiilor în baza cărora se axează procesul de aplicare a legii penale în timp; 8) explicarea succesiunii temporale a legii penale în timp și a principiilor de bază ale acesteia; 9) argumentarea diferitor metode de

soluționare a coliziunilor în procesul de aplicare a legii penale în timp; 10) evidențierea formelor de succesiune temporală de legi penale.

Reieșind din cele expuse am concluzionat următoarele:

1. Normele juridico-penale care reglementează aplicarea legii penale în timp constituie principiul de drept penal intertemporal care determină posibilitatea și limitele de aplicare a legilor penale succesive față de regulile generale de calificare a infracțiunilor, chestiunile legate de aplicarea pedepsei penale, precum și față de cele consacrate altor instituții de legi penale.

2. Din perspectiva legii penale materiale, temeiul răspunderii penale și, în mod corespunzător, temeiul acțiunii legii penale, este întotdeauna legea veche. Fapta infracțională întotdeauna este săvârșită sub imperiul legii penale materiale vechi. În acest sens, norma juridică succesivă nouă nu poate fi încălcată prin săvârșirea infracțiunii, deoarece ea nu este încă în vigoare, iar organul de urmărire penală nu deține nicio opțiune decât aplicarea legii penale vechi. Mutația legislativă intervenită va avea efect doar pentru viitor.

3. Aplicarea legii penale în timp constituie un ansamblu de principii de drept penal intemporal ce se aplică la soluționarea chestiunilor în materia succesiunii temporale de legi penale.

4. *Situația tranzitorie* există când o infracțiune este săvârșită sub imperiul unei legi, dar urmărirea penală, judecarea sau executarea pedepsei are loc sub imperiul altei legi.

5. *Succesiunea temporală de legi penale* apare în ipoteza în care o pluralitate de norme juridico-penale succesive, diferite după conținut, are menirea de a reglementa simultan un anumit raport juridico-penal de conflict, aptitudinea de a reglementa conflictul apărut având-o dreptul penal intertemporal reprezentat de ansamblul reglementărilor, principiilor și teoriilor ce stabilesc raporturile dintre legile care se succed în timp.

Referințe:

- Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 16 aprilie 2015 pentru controlul constituționalității a unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită) (Sesizarea nr.60a/2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.115-123.
- MASSON, Cl.R. *Direito penal esquematizado*. Parte geral. vol.I / Cleber Rogério Masson. 9.s ed. rev. atual. o ampl. Rio de Janeiro: Forense; Sao Paulo: MÉTODO, 2015. 979 p. ISBN 978-85-309-6134-3
- OPREA, M. *Infracțiuni contra înfăptuirii justiției*: Rezumat al tezei de doctorat. București: Universitatea „Nicolae Titulescu”, 2014. 53 p.
- ZORZETTO, S. The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquire. In: *Revista en Cultura de la Legalidad „Eunomia”*, septiembre 2012-febrero 2013, no.3, p.61-87. ISSN 2253-6655
- RODRIGUEZ, M.D.F. (Profesora titular de Derecho penal. Universidad de Murcia). Los límites del *ius puniendi*. Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales. Centro de Publicaciones Gran Vía, 76 - 8.º - 28013 Madrid, Periodicidad. TOMO XLVII, FASCICULO III, SEPTIEMBRE-DICIEMBRE MCMXCIV, ISBN: 84-7787-376-3 (Fascículo 111); ISBN: 84-7787-377-1 (Obra completa) NIPO: 051-94-005-X; ISSN: 0210-3001, Imprime: Sociedad Anónima de Fotocomposición. Talisio, 9. 28027 Madrid, p.87-113.
- ESTEFAM, A. *Direito penal: Parte geral (arts.1.º a 120)*. 7. ed. São Paulo (Brasil): Saraiva Educação, 2018, 667 p. ISBN 978-854-722-95-97
- FRANCHINI, L. *La desuetudine delle II tavole nell'età arcaica. Ricerche Diritto*. Milano: Vita e Pensiero. Pubblicazioni dell'Univesita Cattolica, 2005, 112 p. ISBN 978-8834-3502-01
- BALAN-RUSU, M.-I. Aplicarea legii penale române în timp. Implicații în activitatea de asistență judiciară internațională în materie penală. În: *Acta Universitatis George Bacovia*. Juridica - Volume 3. Issue 1/2014 <http://juridica.ugb.ro/> ISSN 2285-0171 ISSN-L=2285-0171
- PUSKAS, V.-Z., CHIOREAN, I.-M. *Principiul neretroactivității legii civile – doctrina reflectată în jurisprudența Curții Constituționale*. [Accesat: 12.03.2020] Disponibil: https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%202013/puskas_ro.pdf
- ADLER, D.J.T. Ex Post Facto Limitations of Changes in Evidentiary Law: Repeal of Accomplice Corroboration Requirements. In: *Fordham Law Review*, 1987, vol.55, Issue 6, p.1191-1220. ISSN 0015-704X
- BERNITZ, U. Retroactive Legislation in a European Perspective – On the Importance of General Principles of Law. In: *Scandinavian studies in law*, 2000, no.39, p.43-58. ISSN 0085-5944
- DUFFOURC, M., GOGORZA, A., GUERIN, M.-C., HERRAN, TH., C. DE JACOBET DE NOMBEL, MALABAT, V. *La dimension internationale de la justice penale*. Recherche réalisée avec le soutien de la mission de recherche Droit et Justice. De L'Institut des science. A Internationale Chercheurs, Institut Sciences Criminelles et de la Justice. Montesquieu-Bordeaux IV. Novembre 2011. 370 p. [Accesat: 16.12.2019] Disponibil: <http://www.gip-recherche-justice.fr/wp-content/uploads/2014/07/08-31-RF.pdf>

13. WESTERN P.K. *Lex Mitior: Converse of Ex Post Facto and Window into Criminal Desert.* / Public Law and Legal Theory Research Paper Series. In: *New Criminal Law Review* (Michigan Law University), 2015, March, vol.18, p.167-213. ISSN 1933-4192
14. BITENCOURT, C.R. *Tratado de direito penal: parte general*, 1. – 17. ed. rev., ampl. e atual. de acordo com a Lei n. 12.550, de 2011. São Paulo (Brasil): Saraiva, 2012. 351 p. ISBN 978-85-02-14909-0
15. WIELEC, M., OREŽIAK, B. *Lex retro non agit and extended confiscation of property in Poland: Reflection on the Act of 23 March 2017, Amending the Criminal Code and Certain Other Acts.* In: *Journal „Prawo w Działaniu. Law In Action”*, 2018, no.36, p.76-91. ISSN 2657-4691
16. SANZ-CABALLERO, S. *The Principle of Nulla Poena Sine Lege Revisited: The Retrospective Application of Criminal Law in the Eyes of the European Court of Human Rights.* In: *The European Journal of International Law*, 2017, vol.28, no.3, p.787-817. On-line ISSN 1464-3596
17. CUNHA, R.S. *Código Penal para concursos: DOCTRINA, Jurisprudência e questões de concursos.* 11ª edição revista, atualizada e ampliada. 2018., p.21. Presidência da República Casa Civil Subchefia para Assuntos Jurídicos `Decreto-Lei nº2.848, de 7 de dezembro de 1940. [Accesat: 30.01.2020] Disponibil: <https://www.editorajuspodivm.com.br/cdn/arquivos/b2b5f2b2b361fa7bad23f427f1bf8daa.pdf>
18. CUNHA, R.-S. *Manual de direito penal: parte geral (art.1 a 120).* 4. ed. rev., ampl. e atual - Salvador: JusPODIVM, 2016. 560 p. ISBN 978-85-442-0665-2
19. DRAGO, M.L. *Le principe de normativité criminelle, reconfiguration du principe de légalité criminelle.* Université Montpellier, Faculté de droit et de science politique. 2016. Français. Submitted on 3 Jul 2017. 425 p. [Accesat: 14.03.2020] Disponibil: https://pdfs.semanticscholar.org/ba97/af56056c6e6f6426a79bc4b17532f45_c1fda.pdf?_ga=2.65693422.1347813587.1577711203-710778140.1577711203
20. SĂULEANU, L., RĂDULEȚU, S. *Dicționar de termeni și expresii juridice latine.* Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2011. 334 p. (ISBN 978-973-115-943-0)
21. SHAHRAM, D. *Criminal Law beyond Retroactivity to Realizing Justice: A Theory on the Principle of Legality in International Criminal Law Sentencing.* In: *The Journal of Criminal Law & Criminology* (Northwestern University, Pritzker School of Law, U.S.A), 2009, vol.99, no.4, p.861-869. ISSN 0091-4169
22. THORVARDARSON, J. *Retroactive Application of International Criminal Law at the Domestic Level - The case of Iceland* - LL.M. Thesis, International and European Law: Public International Law. Date: Friday, 14th July 2017. 36 p. [Accesat: 18.12.2019] Disponibil: <https://scripties.uba.uva.nl/document/650424>
23. KARSAI, Kr. *The legality of criminal law and the new competences of the TFEU.* In: *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2016, no.1, p.24-39. ISSN 1863-6470
24. GRIBNAU, J.L.M., PAUWELS, M.R.T. *Retroactivity of Tax Legislation.* Amsterdam: European Association of Tax Law Professors and authors (EATLP)/IBFD, 2013. 425 p. ISBN 978-90-816475-0-2
25. СЕРГЕЕВ, Д.Н. *Законотворчество в системе уголовно-правового регулирования.* В: *Вестник Пермского университета.* Серия: *Юридические науки*, 2018, Вып.39, с.125-133. (ISSN-2618-8104)
26. АЙТОВА, О.Ф. *Некоторые аспекты проблемы обратной силы промежуточного закона и более мягкого из двух уголовных законов.* В: *Вектор науки Тольяттинского государственного университета.* Серия: *Юридические науки*, 2012, №1(8), с.7-9. ISSN 2220-7457
27. LUPAȘCU, D., MAREȘ, M. *Temeiul acțiunii penale. Încadrarea juridică la debutul procesului penal în cazul succesiunii de legi. Drept substanțial vs. drept procesual*, 21.02.2017. [Accesat: 18.01.2020] Disponibil: https://www.juridice.ro/495002/temeiul-actiunii-penale-incadrarea-juridica-la-debutul-procesului-penal-cazul-succesiunii-de-legi-drept-substantial-vs-drept-procesual.html#_ednref18
28. FODOR, E.-M. *Legătura dintre drept și timp – discuții privind instituția prescripției.* În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, 2016. Series *Humanistica*, vol.14, p.287-296. ISSN 1584-4404
29. GHEORGHE, A., POPESCU, R.-D. *Producerea efectelor juridice ale actelor normative.* În: *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 2012, nr.2(31), p.103-139. ISSN on-line 2247-8329
30. MIRISAN, V. *Conflictul de interse. Infrațiuni de rezultat sau infrațiuni de pericol? Aspecte de neconstituționalitate.* În: *Universul Juridic*, 2016, nr.1, p.7-9.
31. BĂNCILĂ A. *Elaborarea și sistematizarea actelor normative: Rezumat al tezei de doctorat.* București: Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, 2014. 55 p.
32. BRUTARU, V. *Câteva aspecte controversate privind aplicarea legii penale în timp, potrivit Noului Cod penal.* În: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane.* Cluj-Napoca: LIMES & Argonaut, 2013. 388 p. ISBN 978-973-726-762-7
33. CIORA, C. *Considerații privind instituția abrogării în viziunea Legii nr.24/2000.* În: *Buletin de informare legislativă al Consiliului Legislativ*, 2017, nr.1, p.3-7. http://www.clr.ro/eBuletin/1_2017/Buletin_1_2017.pdf
34. CIORA, C., POPESCU, S. *Simplificarea legislației – condiție esențială a îmbunătățirii calității redacționale a actelor normative (Simplifying the Legislation – An Essential Condition for Improving the Editorial Quality of Normative*

- Documents). În: *Annals Constantin Brancusi – Juridical Sciences Series*, 2012, vol.1, no.2, 14 Pages Posted: 28 Feb 2013 [Accesat: 12.12.2019] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2225946
35. PASCU, II., DOBRINOIU, V., HOTCA, M.-A. *Noul Cod penal comentat: partea generală*. Vol.I. Ed. a 2-a, rev. și adăug. București: Universul Juridic, 2014. 800 p. ISBN 978-606-673-262-8
36. ANTONIU, G. Observații critice cu privire la Noul Cod Penal. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu*. Seria „Științe Juridice”, 2010, nr.2, p.7-18. ISSN 1844-7015
37. IFTIMEI, A. Contextul istoric al dezvoltării raporturilor dintre dreptul penal și legea fundamental în România (Partea I). În: *Analele științifice ale Universității „Al.-I.Cuza”*, Iași, Tomul LVIII, *Științe Juridice*, 2012, nr.1. [Accesat: 12.03.2020] Disponibil: https://laws.uaic.ro/files/docs/articole/2012/volII/05_Andra_Iftimiei_Contextul_istoric.pdf
38. ДУРМАНОВ, Н.Д. *Советский уголовный закон*. Москва: Издательство Московского университета, 1967, 320 с.
39. ПЕТРОВА, И.А. *Уголовный закон и пределы его действия*: Учебное пособие. Вологда: Фонд развития филиала МГЮА имени О.Е. Кутафина в г.Вологде, 2018. 220 с. (ISBN 978-5-6040807-8-8)
40. SORDINO, M.-Ch. *Droit pénal – 32 sujets sélectionnés et présentés avec corrigés et conseils de méthode* / 3e édition. Gualino Editeur, 2015. 119 p. (ISBN 978-2-297-04875-0) www.lextenso-editions.fr
41. MORRISON, T.W. Fair Warning and The Retroactive Judicial Expansion of federal Criminal Statutes. In: *Southern California Law Review*, 2001, vol.74, p.455-521. ISSN 0038-3910
42. ALLEN, St.W. Toward a Unified Theory of Retroactivity. In: *Law Review* (New York Law School), 2009, Issue 10, vol.54, p.105-144. ISSN 0145448X
43. РАРОГ, А.И., ГРАЧЕВА, Ю.В. Понятие, основание, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве. В: *Государство и право*, 2001, № 11, с.90-98. ISSN 0132-0769
44. РАРОГ, А.И. Судейское усмотрение при применении уголовно-правовых норм. В: *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Власть и право*, 2003, №2/7, с.376-381. (ISSN 1993-1778)
45. COTE, P.-A., BEAULAC, ST., DEVINAT, M. *Alinéa: Les expressions du principe de la non-rétroactivité de la loi*. In: *Interprétation des lois*. 4e Édition. Éditions Thémis, Faculté de droit, Université de Montréal Courriel; themis@droit.umontreal.ca © 2009 - Les Éditions Thémis inc. Dépôt légal: 3e trimestre 2009. p.144-194 ISBN 978-2-89400-270-4
46. KRENT, H.J. Should Bouie Be Buoyed? Judicial Retroactive Lawmaking and the Ex Post Facto Clause. In: *Roger Williams University Law Review* (Chicago-Kent College of Law), 1997, vol.3, Issue 1, p.35-43. ISSN 1090-3968

Date despre autori:

Drăgălin PĂDURE, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: padure90@mail.ru

Lilia GÎRLA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: liliagyrla@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4979-3027

Prezentat la 19.03.2020